Т.М. **Поливана**, асп.

РОЗВИТОК ФІНАНСОВИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЦСЄ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Визначено основні фактори впливу фінансової глобалізації на розвиток фінансових систем України та країн ЦСЄ. Проаналізовано сучасні тенденції розвитку фінансових систем України та країн ЦСЄ в умовах глобалізації.

The paper defines major factors of financial globalization impact on development of financial systems of Ukraine and CEE countries. It also assesses current trends in development of financial systems of Ukraine and CEE countries under globalization.

Ключові слова: фінансова глобалізація, розвиток фінансової системи, країни Центральної та Східної Європи

Keywords: financial globalization, financial system development, Central and Eastern Europe

Підвищення рівня інтеграції та взаємозалежності національних економік в умовах глобалізації зумовлює необхідність у визначенні впливу даних суперечливих процесів на розвиток та функціонування національних фінансових систем. Фінансова глобалізація є багатофакторним явищем, що може призвести як до ряду позитивних, так і негативних наслідків. Серед основних позитивних наслідків фінансової глобалізації, що традиційно виділяють в науковій літературі є, зокрема, підвищення рівня розвитку національних фінансових систем. Водночас, вплив фінансової глобалізації на функціонування фінансових систем є доволі неоднозначним, та має певні відмінності по країнах. В даній статті представлені результати аналізу впливу фінансової глобалізації на розвиток фінансової системи України та країн ЦСЄ.

Співставлення основних напрямків реформування та розвитку фінансових систем та окремих їх елементів в країнах ЦСЄ та Україні було та залишається предметом наукового аналізу багатьох закордонних та вітчизняних вчених. Це зумовлено спільними історичними факторами розвитку економік даного регіону, а також зовнішньоекономічними пріоритетами України з курсом на вступ в Європейський Союз, членами якого країни ЦСЄ стали не так давно. Серед основних закордонних вчених, що вивчали процеси трансформації та розвитку фінансових систем країн ЦСЄ в умовах глобалізації та євроінтеграції можна виділити З. Арваи, А. Аслунда, Дж. Боніна, У. Буитера, В. Кудрова, Л. Ліпшитца, Т. Лейна, Г. Роланда, А. Тасі, А. Томфорта, П.Уочтела та ін.

До українських вчених, що, в тій чи іншій мірі, вивчали досвід системної трансформації, успішної євроінтеграції, а також тенденції розвитку фінансових систем та ринків країн ЦСЄ відносяться В. Базилевич, В. Ващенко,В. Геєць, О. Голубцова, Н. Грищук, В.Крилова,Д. Лук'яненко, З. Луцишин, Ю. Ліневич, І. Лютий, В. Міщенко, С. Науменкова, О. Плотніков, А. Рум'янцев, Н. Стукало, А. Філіпенко, А. Шаповалов, В. Шевченко та ін.

Водночас, виявлення сучасних особливостей впливу фінансової глобалізації на розвиток фінансових систем України та країн ЦСЄ потребує подальшого вивчення, особливо в контексті останніх подій на світовому фінансовому ринку.

Метою даної статті є визначення особливостей розвитку фінансових систем України та країн Центральної та Східної Європи в умовах глобалізації.

Для досягнення даної мети було поставлено наступні завдання: 1) визначити основні фактори впливу фінансової глобалізації на розвиток фінансових систем країн ЦСЄ та України; 2) проаналізувати сучасні тенденції розвитку фінансових систем України та країн ЦСЄ в умовах глобалізації.

Фактори впливу фінансової глобалізації на розвиток фінансової системи України відображають ряд особливостей, характерних для всього регіону Центральної та Східної Європи: домінування банківського сектору, низький рівень розвитку фінансової системи, високий попит на фінансові ресурси та більш висока прибутковість в умовах низької конкуренції. Підвищення рівня фінансової глобалізації в країнах ЦСЄ в результаті проведення успішних ринкових трансформацій та вступу в ЄС стало одним з основних факторів, що стимулювали розвиток їхніх фінансових систем, в першу чергу банківського сектору [1, с. 5; 2, с. 12].

Фінансова система України, як і країн ЦСЄ, є банко центричною, в якій на банківський сектор припадає біля 90% від загальних фінансових активів. [3, с. 124; 4, с. 57] Домінування банківського сектору у фінансовій системі є характерною особливістю всіх трансформаційних економік Центральної та Східної Європи та вважається специфічною структурною асиметрією фінансових систем цих країн [3, с. 124; 5, с. 7]. Таким чином, саме конкурентоспроможність та ефективність банківського сектору є ключовими факторами для забезпечення розвитку та стабільності фінансової системи України. В даному контексті визначення впливу фінансової глобалізації на банківський сектор України є особливо актуальним.

Як і в інших країнах ЦСЄ, трансформація банківського сектору в Україні відбувається більш успішно та більш швидкими темпами, ніж інших сегментів фінансової системи. За даними Європейського банку реконструкції та розвитку, що з 1989 р. оцінює успішність проведення реформ в трансформаційних економіках, коефіцієнт трансформації банківського сектору України в 2009 р. становив 3,00. Це є на порядок нижчим від відповідного показника країн ЦСЄ. Водночас, коефіцієнт суттєво підвищився протягом останніх декількох років. Якщо, в 1990 р. він становив 1, в 2000 р. - 2, то вже в 2005 він підвищився до 2,67, а в 2009 становив 3,00 [6]. Позитивна динаміка засвідчує наявність прогресу у розвитку даного сегменту фінансової системи України.

Так, починаючи з 2005 р. в Україні було введено ряд законодавчих ініціатив, що мали безпосередній вплив на глобалізацію банківського сектору. Серед даних ініціатив можна виділити, зокрема, такі, що розширили свободу діяльності філій іноземних банків в Україні та дозволили відкриття в Україні відділень іноземних банків в рамках приєднання України до СОТ[7, с. 96-99]. Як результат, після 2005 р. в Україні відбулось

ряд угод щодо купівлі частки активів вітчизняних банків іноземними інвесторами. До основних мотивів виходу іноземних банків на український ринок, та на східноєвропейські ринки в цілому, відносяться ринкові та регуляторні фактори. Обсяг банківських послуг на ринках трансформаційних економік є набагато нижчим, ніж у розвинених економіках, а попит на фінансові ресурси та їх прибутковість вищою. Крім того, сприятливішим є і регуляторне середовище, адже міжнародні стандарти регулювання банківської діяльності лише починають запроваджуватись[8]. В Україні найбільш представлені іноземні банки з країн Західної Європи та Росії [9].

За останні декілька років кількість банків з іноземним капіталом в Україні суттєво підвищилась та в жовтні 2009 р. становила 49, в тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом – 17 (для порівняння в 2001 р. їх було лише 21 та 6 відповідно). Частка активів іноземних банків в структурі загальних банківських активів в Україні з 2005 р. почала суттєво зростати і склала 47% у 2009 р. в порівнянні з 12,1% у 2003 р. [6].

Проте, при співставленні даного показника з відповідними показниками країн ЦСЄ, виявляється, що в більшості країн ЦСЄ рівень участі іноземного банківського капіталу є набагато вищим, ніж в Україні , що засвідчує наявність потенціалу по залученню іноземного капіталу у банківський сектор України. Так, лише в Словенії цей показник є нижчим від показника України та складає всього 31,1%. В усіх інших країнах він значно вище 50%, а в більшості з них коливається в межах 80-100% [6].

Рис. 1. Показники розвитку банківського сектору України, 2003-2010, %

В той же час, стрімке зростання притоку іноземного банківського капіталу в Україну мало безпосередній вплив на розвиток банківського сектору країни. Як видно з рис. 1. із зростанням частки активів іноземних банків в структурі загальних банківських активів України, з 2005 р. суттєво підвищився обсяг банківських активів по відношенню до ВВП, з 48,4% у 2005 р. до 98,2% у 2008 р. Показник частково зменшився у 2009 та 2010 рр., що відображає наслідки глобальної фінансової кризи. Значно підвищився також рівень кредитування української економіки. Протягом п'яти років обсяг виданих кредитів до ВВП зріс більш ніж вдвічі, з 33,2% у 2005 р. до 81,9% у 2008 р. (рис. 1) [10]. Знову ж таки, показник дещо впав у посткризовий період та становив лише 69,2% у 2010 р. Більше того, однією з основних проблем банківського сектору України протягом тривалого часу вважався низький рівень капіталізації та концентрації банків. Якщо кількість банків в Україні все ще залишається невиправдано високою – станом на січень 2011 р. в Україні було зареєстровано 197 банків – то рівень капіталізації банківського сектору значно покращився [4, с. 58-59;10]. Так, всього за п'ять років балансовий капітал українських банків до ВВП зріс більш ніж вдвічі, з 5,8% від ВВП в 2005 р. до 12,6% від ВВП в 2008 р.(рис. 1). Таке значення відповідає показнику розвинених країн ЄС, де він коливається в межах 10-15%, та навіть перевищує середнє значення по країнах ЦСЄ, яке станом на 2008 р. склало 7% [11, с. 10]. Водночас, покращились і показники прибутковості банківського сектору України. Рентабельність активів в докризовий період зросла з 1,0% у 2003 р. до 1,6% у 2006 р., а рентабельність капіталу підвищилась з 7,6% у 2003 р. до 13,5% у 2006 р. Показники значно знизились підчас глобальної фінансової кризи, проте таке зниження є ситуаційним. На нашу думку, після відновлення економіки дані показники вийдуть на докризове значення та знову матимуть зростаючі тенденції.

Водночас, в порівнянні з країнами ЦСЄ, рівень прибутковості банківського сектору України відповідає їхнім показникам по рентабельності активів, проте значно поступається по рентабельності капіталу. До настання кризи, в 2006 р. рентабельність активів країн ЦСЄ коливалась в межах від 0,89% в Словаччині до 1,82% в Болгарії, рентабельність капіталу від 14,98% в Словаччині до 26,41% в Литві. Показники значно знизились під час глобальної фінансової кризи і становили у 2007 1,5% та 12,7% та у 2008 р. 1,0% та 8,5% відповідно, проте таке зниження є ситуаційним [11]. Невисокий рівень прибутковості капіталу в Україні в порівнянні з країнами ЦСЄ засвідчує високий потенціал для більш ефективного використання власного капіталу українськими банками.

Кредитний бум в українській економіці, що спостерігався протягом останніх п'яти років став результатом дії ряду факторів, як з боку попиту, так і пропозиції. Стрімке економічне зростання та підвищення доходів населення стимулювало зростання попиту, як на корпоративні, так і на споживчі кредити. В умовах обмеженості наявних в економіці внутрішніх фінансових ресурсів, саме іноземний банківський капітал став основним джерелом кредитних ресурсів в Україні.

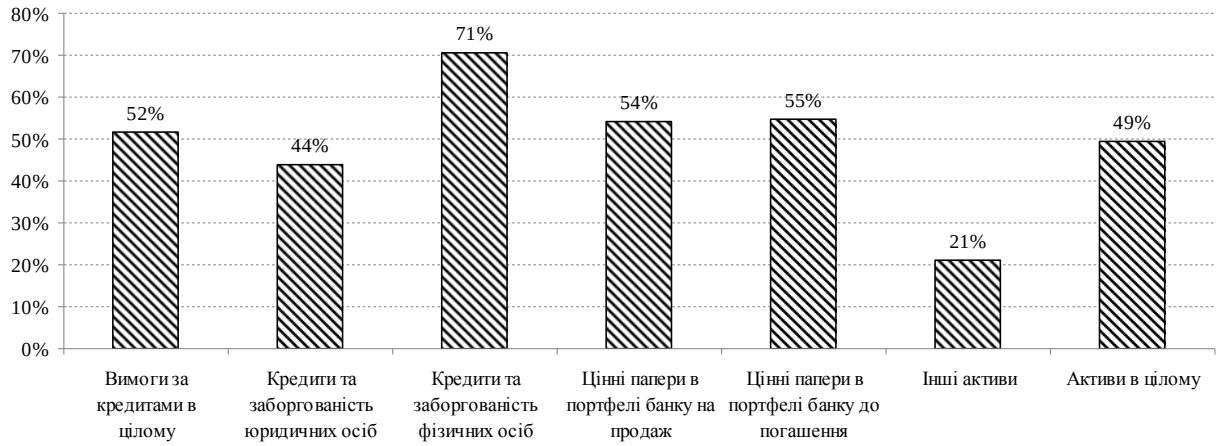

Рис. 2 Структура активів банків України: частка активів банків з іноземним капіталом до активів всіх банків, 2010 р, %

Аналіз структури активів іноземних банків в Україні, підтверджує наявність конкурентної переваги іноземних банків саме в контексті надання кредитних послуг у вигляді споживчих та іпотечних кредитів. Так, частка іноземних банків в наданні банківських кредитів фізичним особам в Україні складає 70,5%, що вище за їх частку у загальній структурі банківських активів, яка в 2009 р. склала 49,4% (рис. 2) [10].

Таким чином, можна вважати, що саме в результаті підвищення глобалізації банківського сектору України та зростанні припливу банківського іноземного капіталу, фінансова система України отримала суттєвого імпульсу у своєму розвитку. Як і очікувалось, прихід іноземних банків сприяв підвищенню капіталізації вітчизняної банківської системи та дав змогу українським банкам вийти на порівняно дешевий ринок зовнішніх запозичень, що, в свою чергу, спричинило до здешевлення кредитів реальному сектору економіки та стимулювало розвиток ринку фінансових послуг. Іноземний банківський капітал мав позитивний вплив на розвиток банківського сектору, покращились основні кількісні параметри діяльності банків: обсяг активів, балансового та регуляторного капіталу, структура активів та зобов'язань[4, с. 58-59].

При співставленні відповідних показників розвитку різних секторів фінансових систем України та країн ЦСЄ, очевидним стає той факт, що банківський сектор України в своєму розвитку не поступається країнам ЦСЄ та навіть перевищує по деяких показниках.

Як видно з табл. 1, обсяг активів українських банків до ВВП наближається до найбільш розвинених країн ЦСЄ та перевищує показник Польщі та середній по регіону, хоча ще значно поступається відповідному значенню країн Єврозони. Водночас, рівень кредитів по відношенню до ВВП в Україні є значно вищім в порівнянні з країнами ЦСЄ, що з однієї сторони свідчить про розвиток банківського сектору, але з іншої підвищує вразливість банківської системи України до різного роду шоків, в тому числі, й пов'язаних з підвищенням рівня сумнівних та прострочених кредитів, що звичайно підриває стабільність банківської системи України. Дійсно, частка сумнівних кредитів в структурі загальних кредитів банків України є дуже високою (40,2% в 2009 р.) та значно

перевищує відповідні показники країн ЦСЄ та Єврозони. Таким чином, хоча прогрес у розвитку банківського сектору із припливом іноземного капіталу є очевидним, існує ще ряд проблем пов'язаних із якістю та ефективністю використання банківських активів в Україні, що безпосередньо впливає на стабільність усієї банківської системи економіки.

Таблиця 1. Порівняльний аналіз розвитку фінансових систем України, країн ЦСЄ та країн Єврозони, 2009 р.

Сегмент фінансової системи	**Показник розвитку**	**Україна**	**Польща**	**Угорщина**	**Чеська Республіка**	**ЦСЄ**[1)]	**Єврозона**
Банківський сектор	Активи , % від ВВП	95,4	88,4	135,5	116,7	102,7	333,6
	Кредити ,%від ВВП	88,4	61,5	79,8	62,4	62,2	151,9
	Частка сумнівних кредитів в структурі загальних кредитів банків, %	40,2	7,6	6,7	4,6	n/a	3,6
Фондовий ринок	Капіталізація фондового ринку[2),] % до ВВП	14,7	31,4	21,9	27,6	23,6	49,31
	Обсяг торгів на фондових біржах, % від ВВП	0,5	12,9	20,1	10,8	9,0	45,5
Ринок небанківських фінансових установ	Активи страхових компаній, інвестиційних та пенсійних фондів, % від ВВП	5,1[3)]	31,4	32,1	18,7	22,1	114,0

Примітки:

1) середнє значення по таких країнах: Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чеська Республіка.

2) зауважимо, що до настання кризи, даний показник був вищим в усіх зазначених країнах/регіонах, проте основні тренди залишаються незмінними.

3) дані на 2008 р.

Джерело: розраховано автором за даними НБУ [10], ЄЦБ [11], Світового банку [12].

Водночас, фондовий ринок та ринок небанківських фінансових установ України все ще значно поступаються в своєму розвитку банківському сектору (табл. 1). Незважаючи на поступове зростання капіталізації фондового ринку України з 8,6% у 2003 р. до 79,2% у 2007 р. (показник суттєво впав підчас кризи до 14,7% у 2009 р.), якісних зрушень у розвитку фондового ринку майже не відбувається: він залишається мало ліквідним та непрозорим. Обсяг торгів на фондових біржах України по відношенню до ВВП в 2009 р. не перевищував 0,5%. Те ж стосується і ринку небанківських фінансових установ. В структурі активів фінансових установ України на небанківські фінансові установи (НФУ) припадає всього 6,2% , причому переважна більшість (67,9%) серед активів НФУ – це активи страхових компаній. На решту фінансових установ – фінансові компанії, кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди, ломбарди та ін. – припадає всього 32,0% від активів НФУ та 1,9% від загальних активів фінансових установ в Україні[13, с. 10-15].

В той же час, при порівнянні рівня розвитку окремих сегментів фінансової системи України та країнах ЦСЄ, бачимо, що недорозвиненість фондового ринку та ринку небанківських фінансових установ, та домінування банківського сектору є характерною особливістю і інших країн ЦСЄ (табл. 1). Обсяг торгів на фондових біржах в країнах ЦСЄ також є не дуже високим. В 2008 р. він становив всього 6,5%, в той час як в країнах єврозони він склав 91,6% від ВВП. Частка активів страхових, інвестиційних та недержавних пенсійних фондів в в країнах ЦСЄ в 2008 р. склала всього 16,3%, в той час як в країнах Єврозони – 95,0% [10;11, с. 13-15;12].

З проведеного аналізу розвитку фінансової системи України та країн ЦСЄ в умовах глобалізації, можна зробити наступні висновки:

1. Розвиток фінансової системи України, як і інших трансформаційних економік Центральної та Східної Європи визначається певними структурними особливостями їхніх фінансових систем, а саме суттєвим домінуванням банківського сектору, високим попитом на фінансові ресурси в умовах економічного зростання, більш високою прибутковістю в умовах низької конкуренції;

2. Основним фактором фінансової глобалізації, що має величезний вплив на розвиток фінансової системи України та трансформаційних економік ЦСЄ є приплив іноземного банківського капіталу, в основному з старих-країн членів ЄС;

3. В результаті фінансової глобалізації та зростаючих потоків іноземного банківського капіталу, банківський сектор України отримав суттєвого прогресу у своєму розвитку за останні п’ять років та за основними показниками діяльності банків не поступається країнам ЦСЄ, а навіть перевищує рівень розвитку банківських секторів деяких з них. Проте, присутність іноземного капіталу та підвищення рівня кредитування української економіки призвело й до появи ряду ризиків стабільності банківської системи України, пов’язаних з підвищенням рівня сумнівних кредитів в структурі зобов’язань українських банків.

4. Фінансова глобалізація мала незначний вплив на розвиток фондового ринку та ринок небанківських фінансових установ в Україні. Основні показники розвитку

фондового ринку та ринку небанківських фінансових установ в Україні, хоча і дещо поступаються відповідним показникам країн ЦСЄ, але таке відставання є незначним. Недорозвиненість даних сегментів фінансових систем є характерною особливістю для більшості трансформаційних економік ЦСЄ, а рівень їх розвитку суттєво поступається відповідним показникам країн єврозони.

Література:

1. Bonin J. Financial sector development in transition economies: Lessons from the first decade/ J.Bonin, P.Wachtel// Bank of Finland Discussion Papers. – 2002. – №9. – 57 p.
2. Tomfort, A. The Role of the European Union for the Financial Integration of Eastern Europe/ A.Tomfort //Berlin School of Economics Working Papers. -2006. - №26. - 21p.
3. Shevchenko V. Competitive impact of foreign banks on financiak markets in transition economies: The case of Ukraine/V. Shevchenko//Ekonimika. – 2009. - №86. – p. 122-132
4. Науменкова С.В. Інституційний розвиток фінансового сектору України/ С.В. Науменкова, С.В.Міщенко// Фінанси України. – 2008. - №7. – с. 53-71
5. Лютий І.О. Ринок фінансових послуг України в умовах глобалізації фінансового ринку: тенденції та перспективи/ І.О. Лютий., А.С.Криклій, О.М.Юрчук //Економіка і держава. – 2008. – № 03. – с. 5-7.
6. Structural change indicators [Internet source]//European Bank for Reconstruction and Development. - Access to the statistical databases: http://www.ebrd.com/country/sector/econo/stats/index.htm
7. Процесс перехода и показатели стран СНГ и Монголии в 2009 году: процесс перехода в кризисе?// Европейский банк реконструкции и развития. – 2009. - 110 с.
8. Геєць В. Іноземний капітал у банківській системі України [Електронний ресурс]//Дзеркало тижня. – 2006. - № 26 (605). – Режим доступу: http://www.dt.ua/2000/2040/53895/
9. Корнилюк Р. Українські банки в тенетах іноземного капіталу [Електронний ресурс]//Економічна правда. -2009. – Режим доступу: http://www.epravda.com.ua/publications/4a0914d48ee17/
10. Основні показники діяльності банків на 1 січня 2010 р.[Електронний ресурс]//Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/index.htm
11. Structural indicators for the EU banking sector// European Central Bank. - 2010. – 16 p.
12. World Development Indicators [Internet source]/World Bank. – Mode of access: http://data.worldbank.org/indicator
13. Річний звіт за 2008 рік [Електронний ресурс]//Державна комісія з регулювання фінансових послуг – Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/richnyi_zvit_2008_1.pdf